Aleksandra Gačić Belej

Aleksandra Gačić Belej je zgodovinarka, lektorica in prevajalka. Svoje raziskave usmerja v osvetljevanje življenja in dela prezrtih zgodovinskih osebnosti 20. stoletja, domače so ji tudi politične in gospodarske razmere takratnega časa. Je avtorica in soavtorica štirih knjig in številnih člankov.

RUDOLF MAISTER IN KAREL VERSTOVŠEK V PREVRATNEM OBDOBJU, DOGODKI V MARIBORU IN DOGAJANJE NA ŠALEŠKEM

Uvod

Letos obeležujemo 150. obletnico rojstva in 90. obletnico smrti generala Rudolfa Maistra – Vojanova, rojenega Kamničana, generala, pesnika in borca za severno mejo. Z njegovo *»trmasto in vztrajno«* osebnostjo se je moral spoprijeti tudi velenjski rojak dr. Karel Verstovšek, sicer predsednik Narodnega sveta za Štajersko in član Narodnega sveta v Ljubljani, katerega 100-letnico smrti smo obhajali v prejšnjem letu. Ker so se v prevratnem obdobju zadeve odvijale bliskovito, je moral Verstovšek majorja Rudolfa Maistra na njegovo zahtevo povišati v generala, s čimer je slednji lahko izvrševal vsa povelja. Čeprav bi se kot general moral vseeno posvetovati tako z Narodnim svetom za Štajersko kot tudi z vlado v Ljubljani in Beogradu, tega ni storil, temveč je na lastno pest objavil mobilizacijski oklic, odločilna pa

je bila tudi njegova vloga pri predaji mariborske občinske oblasti iz nemških v slovenske roke. Takrat nekatera sporna Maistrova dejanja se danes potrjujejo in odlikujejo kot edina prava pot, ki je lahko bila tlakovana z uspehom le s takšno pokončno držo, sicer bi Maribor morebiti tudi danes ne bil slovenski, kot se je to zgodilo z dobršnim delom Koroške, kjer je bil slovenski živelj.

Prebujenje Slovencev

Odnosi med Nemci in Slovenci v Avstro-Ogrski so bili ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja zaznamovani z vse pogostejšimi nacionalnimi trenji. Razlog zanje so bili ponemčevalni procesi in pritiski Nemcev na slovenski narod, ki se je v tistem času ravno začel prebujati. Nemci so namreč zase verjeli, da so t. i. zgodovinski narod, zato so težko sprejeli težnje Slovencev po priznavanju njihovih kulturnih in jezikovnih pravic. Prebujanje narodov sta sprožili francoska revolucija konec 18. stoletja in evropska marčna revolucija sredi 19. stoletja. To je v habsburški monarhiji in še zlasti na Spodnjem Štajerskem sprožilo »identitetno krizo«. Nič manj vpliva na mednacionalna trenja ni imela habsburška politika centralizma in absolutizma, s katero je poudarjala nemški značaj monarhije. Prav tako so favorizirali nemščino, kar je postalo težavno zlasti na Spodnjem Štajerskem, kjer je postala jezik višjih družbenih slojev, meščanstva in zemljiških gospodov. Slovenščina je svoj primat zasedla le pri podeželskem prebivalstvu.[1]

Že od pomladi narodov leta 1848 so slovenske zahteve po uveljavitvi nekaterih pravic postajale vse glasnejše. Porajala se je trialistična ideja, za katere prvo priložnost za uresničitev so vsaj slovenski katoliški narodnjaki videli v avstro-ogrski aneksiji Bosne in Hercegovine leta 1908 in kot zadnjo v Balkanskih vojnah letih 1912 in 1913.[2] Razvoj jugoslovanske ideje na Slovenskem je sprožil predvsem zgodovinski položaj Slovencev v Avstro-Ogrski, zlasti v drugi polovici 19. in na začetku 20.

1 Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski,* str. 15.

2 Rahten, *Jugoslovanska velika noč*, str. 13.

stoletja. Južni Slovani so se znotraj avstro-ogrske monarhije začeli tesneje povezovati, kar je bilo avstro-ogrskim oblastem vsekakor trn v peti. Idejo o večji povezanosti južnih Slovanov je razmahnil tudi italijanski imperialistični pritisk.

Vendar kljub težavam, ki so pestile slovensko prebivalstvo, je slovenska politika še v zadnjih mesecih vojne verjela v program trialističnega preoblikovanja avstro-ogrske monarhije, ki je predvideval združitev vseh južnih Slovanov znotraj avstrijskega okvirja. Podobno idejo sta nosili tudi *Majniška deklaracija* in z njo povezano deklaracijsko gibanje.[3] A kljub temu so bili med vojno Slovenci, predvsem na Koroškem in Štajerskem, kjer je bilo najhuje, tarča šovinističnih nemških napadov in obtoževanj, da so izdajalci Avstrije in razdiralni element. Deležni so bili tudi številnih aretacij ter zapornih in smrtnih kazni. Ne samo, da so številni Slovenci padli na frontah v bojih pod avstro-ogrsko krono, vojna je pustila po slovenski deželi pravo opustošenje. Tudi lakota, razne nalezljive bolezni,vsesplošno pomanjkanje, mobilizacije, vse to je pestilo slovenski življelj, takrat torej še pod habsburško krono.[4]

Konec leta 1916 je umrl cesar Franc Jožef, ki ga je nasledil cesar Karel, ki mu je hrvaška *Starčevićeva stranka prava* 1. februarja 1917 poslala spomenico, v kateri je zastopala tudi zahteve Slovencev. Stranka je obsodila nacionalno zatiranje Hrvatov in Slovencev v habsburški monarhiji ter zahtevala njihovo državnopravno združitev. Spomenica je bila v nekem smislu že napoved *Majniške deklaracije*.[5]

Na začetku maja 1917 so se hrvaški in slovenski poslanci odločili za klub vseh jugoslovanskih poslancev v dunajskem parlamentu – *Jugoslovanski klub*. S tem namenom so se 29. maja 1917 sestali v prostorih *Hrvaško-slovenskega kluba*. Predsednika Slovenske ljudske stranke dr. Antona Korošca so obvestili, da bodo Čehi ob odprtju dunajskega parlamenta 30. maja 1917

---

3 Cvirn, Gašparič, »'Neizbežnost' razpada Habsburške monarhije – slovenski pogled«, str. 444.

4 Gradnik, *Primorski prostovoljci v boju za severno mejo 1918–1919,* str. 21.

5 Prunk, *Slovenski narodni programi*, str. 33–36.

podali posebno izjavo, zato je menil, da bi bilo dobro, če bi podobno storili tudi južnoslovanski poslanci. Najprej so sprejeli osnutek deklaracije, ki ga je napisal Evgen Jarc, s čimer so bili doseženi pogoji za nastanek *Jugoslovanskega kluba*, ki so ga sestavili poslanci *Hrvaško-slovenskega*, *Narodnega* in *Dalmatinskega kluba*. Klub, ki je združeval vse državnozborske poslance v avstrijski polovici monarhije, torej Slovence, Hrvate, dva Srba, katoliške narodnjake in liberalce, je štel 33 članov. Deklaracijo je na prvi seji parlamenta prebral predsednik *Jugoslovanskega kluba* dr. Korošec.[6]

Slovenci želijo v novo državo

Deklaracijsko gibanje je po podpisu *Majniške deklaracije* dobilo na slovenskem ozemlju poln zamah. Povezovalni element, ki ga je gibanje predstavljalo, in uspehi, ki so prišli z njim, tudi po zaslugi enega vodilnih politikov na Spodnjem Štajerskem, velenjskega rojaka dr. Karla Verstovška, so Nemcem pognali strah v kosti. Zaradi že nekoliko alarmantnega stanja so samo nekaj dni pred obletnico *Majniške deklaracije* pronemški politiki Spodnje Štajerske prosili za avdienco pri cesarju Karlu I. Sestanek, ki je potekal 25. maja 1918, ni imel dejanskega političnega pomena. Cesar Karel I. je v Badnu sprejel predstavnike mest, trgov, nemških političnih in ljudskih odborov iz Spodnje Štajerske, Kranjske, Koroške, Kočevja in Primorske.[7] Vnovič je poudaril, da avstrijska politika ni pripravljena popustiti jugoslovanskim zahtevam. Avstrijske oblasti so prav tako skušale

---

6 Prunk, »Slovenski politični koncepti in prizadevanja med 1. svetovno vojno«, str. 837–838; Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, str. 56–57; Stavbar, »Deklaracijsko gibanje 1917/18 na Spodnjem Štajerskem«, str. 37; Vodopivec, »Od Habsburžanov h Karađorđevićem«, str. 7–8; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik,* str. 38.

7 PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 1 – Predprevratna doba, Poročilo o obisku nemških predstavnikov pri cesarju Karlu, 1. junij 1918, 63pr/1918, 1; PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 - Ovoj Sejni spisi 1918, tajna seja mestnega sosveta, 29. maj 1918; Gačić, Jenuš, Znameniti Velenjčan *Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923,* str. 56.

pred svetovno javnostjo, ki je vse pogosteje kazala zanimanje za vprašanja osamosvajanja narodov Avstro-Ogrske, vzbuditi vtis, da je država še vedno enotna.[8]

Predstavniki »nemških štajerskih jezikovnih otokov« so se Karlu I. zahvalili za sprejem in poudarili, da niso govorili samo v imenu treh avtonomnih spodnještajerskih mest, temveč tudi v imenu mest in trgov Kranjske, Primorske in Notranjske, kjer so prebivali nemški prebivalci. Cesarju so zagotavljali, da ne drži obrekovanje slovenskih časnikov, da Nemci kupujejo slovenske posesti na Spodnjem Štajerskem, temveč da slovensko prebivalstvo s svojimi dejanji dejansko ogroža njih. Zanimiva je bila trditev predstavnikov avdience, da so Slovenci in Nemci živeli v sožitju več kot tisoč let, od tega kar 700 let pod Habsburžani, in da naj bi šele pod vplivom panslavizma situacija ušla izpod nadzora in sprožala notranji propad monarhije.[9]

Avdienca nemških in »nemškutarskih« predstavnikov iz slovenskih dežel pri cesarju Karlu I. je samo še dodatno sprožila enoten nastop proti tedaj že vladni protislovenski politiki. Cesar Karel I. naj bi se namreč na pričujočem sestanku z nemškimi predstavniki celo izrekel proti *Zedinjeni Sloveniji*. To je spodbudilo vse tri slovenske stranke, *Slovensko ljudsko stranko, Jugoslovansko demokratsko stranko* in *Jugoslovansko socialdemokratsko stranko*, da so sestavile skupno izjavo, v kateri so poudarile, da Slovenci niso pripravljeni odstopiti od zahtev po jugoslovanski državi, saj naj bi jim samo izpolnitev zahtev, podanih v *Majniški deklaraciji,* omogočila zaščito narodnega življenja. Stranke so se pri tem oprle na narodno pravo, ki ga po mnenju dr. Antona Korošca nihče ne bi smel prekršiti,

---

8 »Protestiramo«, *Straža*, 27. 5. 1918, št. 3, str. 1; »Obletnica deklaracije«, *Straža*, 31. 5. 1918, št. 43, str. 2.

9 PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 1 – Predprevratna doba, Poročilo o obisku nemških predstavnikov pri cesarju Karlu, 1. junij 1918, 63pr/1918, 1; PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, tajna seja mestnega sosveta, 29. maj 1918; »Protestiramo«, *Straža*, 27. 5. 1918, št. 3, str. 1; »Obletnica deklaracije«, *Straža*, 31. 5. 1918, št. 43, str. 2; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923,* str. 56.

pri čemer je svoje prispevalo tudi 8. januarja 1918 objavljenih 14 točk ameriškega predsednika Woodrowa Wilsona. Še zlasti pomembna za notranje preoblikovanje habsburške monarhije je bila po njihovem mnenju 10. točka, ki naj bi določala neposredno narodno pravico habsburških narodov.[10] Vendar slednje ni ravno držalo, saj je Wilson želel Avstro-Ogrsko ohraniti tudi po koncu *vélike vojne,* želel jo je samo notranje preoblikovati. Narodi habsburške monarhije naj bi tako sicer dobili priložnost za avtonomni razvoj, vendar v okviru Avstro-Ogrske. Šele v poletnih mesecih leta 1918 je Wilson začel razmišljati o tem, da habsburške monarhije morda vendarle ni več mogoče ohraniti v »trialističnih« okvirjih.[11]

Vse to je povzročilo, da so se predstavniki slovenskih političnih strank izrekli za ustanovitev skupne obrambne organizacije z namenom preprečiti nadaljnje preganjanje zagovornikov jugoslavizma. To dejanje so Nemci v času vnovičnih razprav o notranjem preoblikovanju monarhije in mirovnih pogajanj z antantnimi silami ovrednotili za ključno. Uresničila so se namreč predvidevanja, da naj bi bil habsburški okvir Države Slovencev, Hrvatov in Srbov samo krinka za popolno ločitev. 25. julija 1918 je Korošec napovedal, da je čas, da se Slovenci tesneje povežejo. Časnik *Straža* je kot rok za ustanovitev *Narodnega sveta za slovenske dežele in Istro* (dalje: *Narodni svet*) napovedal 16. avgust 1918. Isti dan so slovenske dežele obiskali tudi češki in poljski predstavniki, ki so južne Slovane obiskali z namenom poenotenja njihovih političnih zahtev in nadaljnjih postopanj. Časnik *Straža* je dogodke označil za prelomne v spodnještajerski zgodovini.[12]

---

10 Klemenčič, »Indigenous National/Etnic Minorities in the Alps-Adriatic-Pannonian Region, 1921–1938 / Avtohtone narodne/etnične manjšine v alpsko-jadransko-panonskem prostoru, 1921–1938«, str. 13, 40.

11 Lipušček, *Ave Wilson. ZDA in prekrajanje Slovenije v Versaillesu 1919–1920*, str. 10, 40; Klemenčič, »Indigenous National/Etnic Minorities in the Alps-Adriatic-Pannonian Region«, 1921–1938, str. 13.

12 »Čehom in Poljakom bratski pozdrav«, *Straža*, 12. 8. 1918, št. 64, str. 1; »Narodni svet«, *Straža*, 12. 8. 1918, št. 64, str. 1.

16. avgusta 1918 je bil tako v Ljubljani ustanovljen *Narodni svet*, katerega član je bil tudi dr. Karel Verstovšek. Prireditve ob ustanovitvi so potekale 16. in 17. avgusta v Ljubljani. Ob tem so odkrili spominsko ploščo Janezu Evangelistu Kreku, pri čemer so se slovesnosti udeležili tudi Čehi in Poljaki. Spodnjo Štajersko so zastopali Ivan Benkovič, Karel Verstovšek in Franjo Rosina.[13] *Narodni svet* so zastopale ključne slovenske organizacije, torej *Slovenska ljudska stranka, Jugoslovanska demokratska stranka, Jugoslovanska socialdemokratska stranka*, tržaško politično društvo *Edinost, Politično in gospodarsko društvo za Istro* in *Katoliško politično društvo za Slovence na Koroškem*. Po sestavi *Narodnega sveta*, ki mu je predsedoval dr. Anton Korošec, je potekala seja *Jugoslovanskega kluba*. *Jugoslovanski klub* je protestiral proti temu, da vlada onemogoča stik poslancev z ljudstvom, da zatira svobodo tiska, medtem ko vojakom prepoveduje branje narodnih časopisov.[14]

Novico o ustanovitvi *Narodnega sveta* so Nemci najprej sprejeli kot dokaz jugoslovanske razdiralne politike. Kljub temu so opozorili, da ustanovitev *Narodnega sveta* ni pomenila zmage, ampak je samo porajala nova vprašanja. Po nemškem mnenju je bila problematična Kraljevina Srbija, njihov smrtni sovražnik, ki naj bi kovala načrte po združitvi Jugoslovanov iz monarhije v skupno državno telo, kar naj bi odreklo podporo habsburški klavzuli. Novonastala država, ki naj bi bila urejena kot konfederacija treh južnoslovanskih narodov, bi tako obsegala srbsko, hrvaško in slovensko ozemlje z desetimi milijoni prebivalcev.[15]

Časnik Slovenski gospodar je te trditve označili za neresnične in delo nemške propagande, katere namen naj bi bil povzročiti razdor med južnimi Slovani. Poudarili so, da teh idej ne podpirajo in da podpisniki deklaracije v resnici želijo ostati pod avstrijskim okriljem. *Krfska deklaracija* za slovenske časni-

---

13 »Narodni svet – Slavje v Ljubljani«, *Straža*, 23. 8. 1918, št. 67, str. 1–2.

14 »Praznik slovanske vzajemnosti«, *Slovenski gospodar*, 22. 8. 1918, št. 34, str. 1; »Ustanovitev Narodnega sveta«, *Straža*, 19. 8. 1918, št. 66, str. 2.

15 Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933 –1941*, str. 11; Ferenc, Repe, »Nemška manjšina v Sloveniji med obema vojnama«, str. 148.

ke sicer ni bila novost, a ji nihče ni pripisoval večjega pomena. Po mnenju časnika *Štajerc* je bilo ljudstvo proti združitvi Hrvatov in Slovencev s Srbi.[16] Prav tako so zavrnili očitke, da je bil *Narodni svet* samo orožje za izvajanje napadov na nemško prebivalstvo.[17]

Na ustanovnem sestanku *Narodnega sveta* je bilo dogovorjeno, da naj bi vsaka dežela vzpostavila svoj »lokalni« narodni svet. Tako je bil *Narodni svet za Štajersko* ustanovljen 28. septembra 1918. Imel je tudi svoj odbor, ki so ga vodili: predsednik dr. Karel Verstovšek, podpredsednik Franjo Rosina, odvetnik, predsednik mariborske *Slovenske čitalnice* in načelnik mariborske posojilnice, tajnik Fran Voglar, profesor na mariborski klasični gimnaziji, blagajnik Franc Kovačič, profesor mariborskega bogoslovja.[18]

Z ustanovitvijo *Narodnega sveta* in njegovih pokrajinskih odborov je bil narejen prvi korak pri nastajanju prve jugoslovanske države in izpolnitve zahtev *Majniške deklaracije. Narodni svet* se je na seji 27. septembra 1918 namreč izrekel, da bi bilo treba nujno poiskati način, kako se povezati s Srbi in Hrvati v habsburški monarhiji ter ustanoviti skupni *Narodni odbor Slovencev, Hrvatov in Srbov* s sedežem v Zagrebu, ki bi zagovarjal skupne interese vseh treh narodov.[19]

Sodelovanje Slovencev in Hrvatov je povzročilo, da je bil 6. oktobra 1918 v Zagrebu ustanovljen *Narodni svet Slovencev, Hrvatov in Srbov*, ki je izražal voljo Slovencev, Hrvatov in Srbov,

---

16 »Delo Jugoslovanov in Čehov pri ententi«, *Štajerc*, 15. 9. 1918, št. 37, str. 1.

17 »Narodni svet«, *Straža*, 12. 8. 1918, št. 64, str. 1.

18 PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik ustanovne seje Narodnega sveta za Štajersko, 26. september 1918, 1; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik,* str. 60.

19 Slovenski zastopniki v *Narodnem svetu SHS v Zagrebu*: Anton Korošec, Lovro Pogačnik, Ivan Benkovič, Bogumil Remec, Izidor Cankar, Anton Kobal, Josip Jerič, Fran Smodej, Vekoslav Kukovec, Ivan Hribar, Vladimir Rasnihar, Albert Kramer, Anton Kristan, Josip Petejan. Prim.: Jerič, »Narodni svet«, str. 1480.

živečih v okviru avstro-ogrske monarhije.[20] Za skupni temeljni cilj si je *Narodni svet SHS v Zagrebu* zadal zedinjenje vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov v narodno, svobodno in neodvisno državo, ki bi bila urejena po demokratičnih načelih.[21]

Cesar Karel I. je oktobra 1918 moral popustiti pritiskom antante in nenemških narodov monarhije ter jim je 16. oktobra 1918 skušal ustreči z deklaracijo *Mojim zvestim avstrijskim narodom*, s katero je obljubil možnost preoblikovanja avstrijskega dela monarhije po federativnem državnem ključu. Avstrijske narode je za ta namen pozval k ustanovitvi narodnih odborov, sestavljenih iz državnozborskih poslancev posameznih narodov, ki naj bi prevzeli nadzor nad deželno upravo. Še istega dne je bil ustanovljen nemško-avstrijski narodni svet, ki se je izrekel za združitev vseh Nemcev, živečih v monarhiji, predvsem pa za pomoč Nemcem, ki so živeli v spodnještajerskih mestih in trgih. Bali so se namreč, da bi bili slednji ob prevzemu oblasti podvrženi hudim pritiskom slovenskega prebivalstva. A cesarjevemu pozivu so sledili samo Nemci, Romuni in Rutenci (Ukrajina). Jugoslovani so sodelovanje z monarhijo prekinili. Za ohranitev države, tudi s federativno ureditvijo, je bilo prepozno, saj so narodna gibanja želela doseči samostojne države.[22]

Nastanek nove države in razmere na Spodnjem Štajerskem

29. oktobra 1918 je najprej hrvaški sabor v Zagrebu pretrgal državnopravne vezi z Avstro-Ogrsko in nastala je *Država Slovencev, Hrvatov in Srbov*, ki so se ji še isti dan v Ljubljani

---

20 »Ustanovitev ‹Narodnega sveta› za vse jugoslovanske dežele«, *Slovenec,* 7. 10. 1918, št. 230, str. 1; Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo,* str. 261–264; Hribar, *Moji spomini II*., str. 291–292 Bister, *Majestät, es ist zu spät. Anton Korošec und die slovenische Politik im Wiener Reichsrat bis 1918*, str. 297–313.

21 Bister, *Majestät, es ist zu spät,* str. 297–311.

22 »Naznanilo cesarjevega manifesta«, *Slovenec,* 17. 10. 1918, št. 239, str. 1; »Cesarjev manifest! Mojim zvestim avstrijskim narodom!«, *Slovenec,* 18. 10. 1918, št. 240, str. 1; Bister, *Majestät, es ist zu spät,* str. 312.

pridružili Slovenci. Dva dni pozneje je bila oblikovana koalicijska vlada vseh treh slovenskih strank, *Narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov* s 13 člani. Dogovorili so se o takojšnji sestavi *Narodne vlade*, ki naj bi jo sestavljali predsednik in dvanajst poverjenikov.[23] A Država SHS je obstajala samo 33 dni, saj se je 1. decembra 1918 združila s *Kraljevino Srbijo* v *Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev*. Z oblikovanjem *Narodne vlade* so Slovenci dobili svojo državno oblast, saj je *Narodni* svet v Zagrebu ohranil le pristojnosti vodenja zunanjih in vojaških zadev. Kasneje je *Narodna vlada* začela svojo državno oblast izvajati tudi na področjih, ki so bila najprej v pristojnosti *Narodnega veča*.[24] *Narodna vlada* je sklepe sprejemala kot celota, medtem ko so manj pomembne zadeve poverjeniki sprejemali samostojno.[25]

A ob nastanku Države Slovencev, Hrvatov in Srbov so se Slovenci našli v težkem položaju, saj država ni bila priznana, s tem so bile sporne tudi vse meje na severu, jugozahodu in zahodu. Italija je to na zahodu takoj izkoristila in zasedla velik del ozemlja do demarkacijske črte, kot je bilo določeno v premirju z Avstro-Ogrsko.[26]

Po razglasitvi Države SHS in številnih slavjih so se porajala mnoga odprta vprašanja. Na dr. Karla Verstovška je kot na predsednika *Narodnega sveta za Štajersko* padla velika odgovornost. Verstovšek je namreč moral zagotoviti nemoten prehod oblasti s propadle nemške uprave na slovensko, pri čemer je moral hkrati urediti tudi vse potrebno za zagotovitev oskrbe in varnosti prebivalstva. Dve pomembni zadevi sta bili oskrba in vojaštvo, časa za omahovanje pa ni bilo. Že 1. novembra 1918

---

23 Rahten, *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini, Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS*, str. 14–15; Prunk, »Slovenski politični koncepti«, str. 845; Rahten, *Avstrijski in jugoslovanski državni problem, Tri razprave Janka Brejca iz prelomnega obdobja narodne zgodovine*, str. 22; Balkovec, »Narodna vlada SHS med Ljubljano, Zagrebom in Beogradom«, str. 31.

24 Perovšek, »Slovenska samostojnost v Državi SHS«, str. 12.

25 Balkovec, »Narodna vlada SHS med Ljubljano, Zagrebom in Beogradom«, str. 35–36.

26 Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*, str. 3.

je Verstovšek kot predsednik *Narodnega sveta za Štajersko* izdal razglas, ki je bil naslovljen na kmete, z uvodnim nagovorom: »*Slovenci! Jugoslavijo imamo. Zdaj si jo moramo dobro urediti. Pri tem pa morajo pomagati vsi stanovi.*« Najpomembnejše se mu je zdelo priskrbeti potrebna živila. Opomnil je, da je dr. Korošec odpotoval v Švico tudi zato, da bi Jugoslaviji zagotovil potrebna živila takoj po sklenitvi miru. Kmete je naprošal, naj se ne upirajo dajanju predpisanih reči, saj se bo vse oddano uporabilo za prebivalstvo Spodnje Štajerske in domačo vojsko, z zagotovilom, da naj nič ne bi šlo čez mejo. Kmete je prav tako prosil, naj viške shranijo ter jih ne prodajajo ponudnikom iz Gradca in z Dunaja za visoke cene.[27]

Druga pomembna naloga so bile oborožene sile. Skupina slovenskih častnikov je ob razglasitvi samostojne Države SHS v Ljubljani odpovedala pokorščino avstrijskemu cesarju. To dejanje je sicer nosilo veliko simbolično noto, vendar drugih koristi od tega ni bilo. Slovensko politično vodstvo, navdihnjeno z zmagoslavjem, namreč ni imelo natančno izdelanega načrta, kako varovati novo osvobojeno slovensko narodno ozemlje in njegove prebivalce.[28] A dr. Verstovšek je navkljub vsemu pri avstrijskih oblasteh v Gradcu moral doseči nekakšen dogovor, da se življenje na Spodnjem Štajerskem ne bi sprevrglo v kaos.[29]

Anton Korošec naj bi Verstovšku kot predsedniku *Narodnega sveta za Štajersko* podal jasne naloge, ki so vsebovale določitev narodne meje proti nemški ali Zgornji Štajerski in Ogrski, ustanovitev slovenskih narodnih straž, sestavo katastra narodnega in tujega posestva ter agitacijo za jugoslovansko idejo, in sicer z ustanavljanjem lokalnih pododborov štajerskega narodnega sveta.[30]

---

27 »Kmetje, pozor!«, *Straža*, 1. 11. 1918, št. 87, str. 1.

28 Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države*, str. 50, 89–90.

29 PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik ustanovne seje Narodnega sveta za Štajersko, 31. oktober 1918, str. 15–16.

30 Slavič, »Državni prevrat v mariborski oblasti«, str. 219.

Vendar se je položaj v Mariboru konec oktobra in na začetku novembra 1918 še bolj zapletel, saj sta oblast nad njim in Spodnjo Štajersko zahtevali dve novonastali državi, Država SHS in Republika nemška Avstrija.[31] *Narodni svet za Štajersko* je bil ob *Narodni vladi SHS v Ljubljani* sicer še zmeraj politično zastopstvo z nekaterimi izvršilnimi pooblastili, vendar so bila ta sporna ali pa bi jih bilo treba prenesti na druga izvršilna telesa. V Mariboru so ostali vsi civilni organi, izvoljeni in imenovani še v Avstro-Ogrski, med njimi tudi mestni občinski svet, okrajni svet in sodišče ter orožništvo; slednja sta bila trdno v nemških rokah. Še zlasti pomembno je bilo vprašanje vojaške oblasti in pripadnosti vojaških formacij na območju Maribora in Spodnje Štajerske. Vseh težav ni bilo mogoče rešiti samo s političnimi ukrepi. Tako je poglavitno težo nosila vojaška moč, česar se je najbolj zavedal major in poveljnik mariborskega 26. črnovojniškega okrožja Rudolf Maister.[32]

Dr. Verstovšek je na seji *Narodnega sveta za Štajersko* 31. oktobra 1918 prisotnim zatrjeval, da je situacija v mestu pod nadzorom, a hkrati je protestiral proti nemškemu mestnemu svetu, ki je na eni strani obračunaval s slovenskim prebivalstvom, medtem ko proti nemškim prestopnikom ni posredoval.[33] Časniki so namreč vse pogosteje pisali o spopadih med nacionalnimi tolpami in posredovanju policije.

Težaven, a učinkovit Rudolf Maister

Narodni svet za Štajersko je konec oktobra 1918 skušal nastopati v imenu Države SHS proti nemško opredeljenemu občinskemu svetu Maribora, nemškemu *Narodnemu svetu za*

---

31 Jenuš, »Štajersko vprašanje in vloga dr. Franca Kovačiča na pariški mirovni konferenci«, str. 669–690.

32 Mikuž, *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*, str. 64; Hartman, *Rudolf Maister*, str. 33–35, Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920,* str. 15.

33 PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik ustanovne seje Narodnega sveta za Štajersko, 31. oktober 1918, str. 15–16; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923,* str. 56.

Spodnjo Štajersko in avstrijskim oblastem.[34] Verstovšek se je v tem času ob nemškem »nagajanju« spopadal še z eno težavo. Na sejah *Narodnega sveta za Štajersko* je bil prisoten tudi major Rudolf Maister, kot že omenjeno, takrat poveljnik 26. črnovojniškega okrožja v Mariboru, ki je zahteval odločnejšo politiko do nemštva. Po Maistrovem mnenju so bili odzivi *Narodnega sveta za Štajersko* in Verstovška kot njegovega predsednika prepočasni, zato je začela vojska jemati zadeve v svoje roke.[35]

Če je torej Verstovšek deloval pomirjevalno, to nikakor ni bilo značilno za Rudolfa Maistra, ki se je uprl Verstovškovi preudarni politiki. 31. oktobra 1918 je Maister v Narodnem domu zbral mariborske slovenske častnike in jim pojasnil položaj. Menil je, da si je treba Maribor priboriti tako ali drugače. Zavedal se je namreč, kakšen pomen je mesto nosilo za vse štajersko Podravje, ob tem pa tudi nevarnosti, da bi prepustili odločitev o usodi Maribora antantnim silam, kar se je naposled izkazalo za utemeljen strah, če sklepamo le po izgubi Koroške, ki so jo slovenski vojaki skušali prepozno zavzeti. Dojel je, da bo kmalu nastopil ključni trenutek, ko bo treba delovati odločno in vzeti Maribor iz nemških rok z lastnim naporom, ne čakajoč na kakšen ukaz ali odlok.[36] Mestni poveljnik Anton Holik je 1. novembra 1918 sklical sestanek višjih častnikov, ker se je bilo treba dogovoriti o vzdrževanju reda v Mariboru. Od slovenskih častnikov sta bila prisotna samo major Rudolf Maister in stotnik Edvard Vaupotič. Po Holikovem načrtu naj bi obvarovali mesto in okolico pred neredi in plenjenjem razpuščenih čet, ki so se takrat vračale z italijanskih bojišč. Po tem načrtu bi vojaštvo v Mariboru zagotovilo mesto Nemški Avstriji. Vendar je Maister štacijskemu (mestnemu) poveljniku polkovniku Holiku odrekel

---

34 PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik seje Narodnega sveta za Štajersko, 29. oktober 1918, str. 11–17; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923,* str. 57.

35 Hartman, *Rudolf Maister (Znameniti Slovenci)*, str. 94–95, 117; Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 32–33.

36 Potočnik, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju*, str. 1; Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920,* str. 16.

pokorščino in se uprl[37] z naslednjim pojasnilom: »*Ne priznavam teh točk! Maribor razglašam za jugoslovansko posest in prevzemam v imenu svoje vlade vojaško poveljstvo nad mestom in vsem Spodnjim Štajerskim!«* Le predstavljamo si lahko, kako zmedeni so bili ob tem navzoči častniki, ob čemer je Maister izkoristil nastali položaj in dodal: »*Kdor bi se v področju moje oblasti upiral mojim poveljem, pride pred moje vojno sodišče!«*[38]

Karlu Verstovšku kot predsedniku *Narodnega sveta za Štajersko* ni preostalo drugega, kakor da je Rudolfa Maistra, kakopak na njegovo zahtevo, še isto popoldne imenoval oziroma povišal v generala. S tem je Rudolf Maister postal pravnomočni poveljnik slovenskih vojaških sil v Mariboru.[39]

Ob tej priložnost je bil za Rudolfa Maistra spisan naslednji dopis: *»Čast nam je, javiti Vam, da smo po dogovoru z dosedanjimi vojaškimi in administrativnimi oblastmi sklenili izročiti Vam poveljstvo tukajšnje vojaške štacije ter vrhovno poveljstvo vsega Narodnemu svetu za Južno Štajersko podrejenega vojaštva.*

Naroča se Vam, da nemudoma v celem ozemlju Južne Štajerske ukrenete po svojem ukrepu vse, kar se Vam zdi za ohranitev varnosti osebe in premoženja prebivalstva tega ozemlja potrebno.

Ob jednem se Vam v imenu Narodnega sveta podeli vojaški čin generala in se Vas povabi, da tega dne storite svojo osebno obljubo.«[40]

---

37 PAM, fond Prevratni dogodki na Slovenskem Štajerskem, AŠ5, Poročilo o dogodkih 1. novembra 1918, str. 224; Hartman, *Rudolf Maister,* str. 94–95, 117; Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 41; Potočnik*, Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra,* str. 62.

38 Hartman, *Rudolf Maister,* str. 94–95, 117; Ude, »Rudolf Maister. Ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo«, str. 374; Hartman*, Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 41; Potočnik*, Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju*, str. 62*;* Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920,* str. 16.

39 Slavič, »Državni prevrat v mariborski oblasti«, str. 227.

40 Slavič, »Državni prevrat v mariborski oblasti«, str. 227.

Vendar to dejanje pri ljubljanskih oblasteh ni ostalo neopaženo in dr. Karel Verstovšek se je zaradi imenovanja Maistra v generala moral zagovarjati pred *Narodno vlado SHS v Ljubljani*. Namreč: Maistrov spontani in odločni nastop se je zgodil brez vsakršnega prejšnjega dogovora bodisi z Narodnim svetom za Štajersko bodisi z Narodno vlado za Slovenijo. Tudi Maister sam je priznal, da je šlo za dejanje *»na lastno pest in na lastno odgovornost«*.[41] Da je Narodna vlada v Ljubljani o njegovem imenovanju imela pomisleke, kaže dejstvo, da je to imenovanje potrdila šele 11. decembra 1918; pozneje je to potrdila tudi vlada v Beogradu.[42]

A imenovanje je bilo, kot je ugotovil Bruno Hartman, izjemnega pomena. Rudolf Maister takrat torej ni bil general in je z imenovanjem preskočil kar dva čina. Imenovanje v generala je bil namreč edini način, s katerim si je lahko Maister zagotovil vojaško poveljstvo nad enotami, ki so tedaj delovale v Mariboru.[43] Maister je na svojo stran pridobil prvo vojaško enoto in nato mu je uspelo sestaviti še dve vojaški enoti s skupaj približno 160 vojaki. Z njimi mu je uspelo zasesti večino vojašnic in posamezne strateške točke v mestu.[44] Le dravska vojašnica je bila zasedena z nemškim 47. pešpolkom, sestavljenim iz skoraj samih nemških častnikov in nemškega moštva. In ravno ta pešpolk je pomenil veliko nevarnost za slovenski Maribor.[45]

---

41 Hartman, *Rudolf Maister*, str. 119.

42 Ude, *Boj za severno slovensko mejo 1918/1919*, str. 42.

43 PAM, fond Narodni svet za Štajersko – Ovoj 1 – Prvo povelje generala Rudolfa Maistra, 1. november 1918, 1/109, str. 1–2; Hartman, *Rudolf Maister,* str. 94–95, 117; Slavič, »Državni prevrat v mariborski oblasti«, str. 227; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923,* str. 66.

44 PAM, fond Narodni svet za Štajersko – Ovoj 1 – Prvo povelje generala Rudolfa Maistra, 1. november 1918, 1/109, str. 1–2; Slavič, »Državni prevrat v mariborski oblasti«, str. 227; Ude, *Boj za severno mejo*, str. 184–186; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923,* str. 66.

45 Ude, *Boj za severno slovensko mejo 1918/1919*, str. 45; Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920,* str. 17.

General Rudolf Maister je zatorej že isti dan izdal ukaz, na osnovi katerega je reguliral svojo vojaško oblast in korenito posegel v vojaško organizacijo v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem. Tako je že v prvi točki izdanega povelja o prevzetju poveljstva objavil, da ga je jugoslovanski *Narodni svet za Štajersko* imenoval za generala in mu poveril vojaško poveljstvo nad Spodnjo Štajersko, proti severu do severne meje okrajnih glavarstev Slovenj Gradec, Maribor, Radgona, hkrati je prevzel še vojaško postajno poveljstvo v Mariboru. *»Z vsemi sredstvi, ki so mi na razpolago, [bom] skrbel za mir in red v mestu in sploh in na Spodnjem Štajerskem in čuval zasebno in državno lastnino.«*[46] Maister je v povelju zahteval, da mu morajo vsi polki, poveljstva in ustanove javiti številčno stanje jugoslovanskih častnikov in mož, ki so ostali v svojih vojašnicah. Nemško-avstrijskemu vojaštvu, ki na zasedenem območju ni imelo pristojnosti, je dovolil nastanitev v dravski vojašnici, kjer je moralo biti do 3. novembra do 11. ure pripravljeno na odhod v Lipnico. Poveljnik 47. pešpolka je moral do takrat predati vojašnice jugoslovanski vojaški upravi.[47]

Kljub vsemu temu dogajanju je slovensko in nemško prebivalstvo pestila še ena težava. Skozi slovensko ozemlje so se namreč začele zgrinjati množice vojakov z italijanskega bojišča, prav tako s severa in jugovzhoda. Te množice so pomenile nevarnost zaradi nediscipline, morebitnih izgredov, še posebej v iskanju hrane, pomenile so tudi nevarnost za novo oblast. Tudi Maribor se temu ni mogel izogniti, saj je njegovo območje dnevno prešlo takšno število vojakov, da je postala varnost Mariborčanov resno ogrožena. Situacijo je izkoristilo tudi civilno prebivalstvo, ki je prav tako izvajalo številne tatvine v mariborskih

---

46 PAM, fond Narodni svet za Štajersko – Ovoj 1 – Prvo povelje generala Rudolfa Maistra, 1. november 1918, 1/109, str. 1; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923,* str. 67.

47 PAM, fond Narodni svet za Štajersko – Ovoj 1 – Prvo povelje generala Rudolfa Maistra, 1. november 1918, 1/109, str. 1; PAM, fond Prevratni dogodki na Štajerskem, AŠ1, Ukaz o vojaški oblasti, pr2037; Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 44; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923,* str. 67.

prodajalnah, a tudi stanovanjih. Streli so se po mestu slišali z vseh koncev.[48] Razmere so terjale nujen sestanek jugoslovanske vlade in izvršnega odbora samostojnega mesta Maribor, na katerem naj bi se domenili, kako bodo zadevi kos. V časniku *Slovenec* so objavili vest, naj ne verjamejo govoricam, ki krožijo s slabim namenom, naj ostanejo mirni, oblasti pa da bodo naredile vse, da se zadeve umirijo. Z namenom poskrbeti za javni red in varnost ter imetje so pod Maistrovim poveljstvom ustanovili varnostno četo kot pomožno četo mestne policije, ki je opravljala mestno varnostno službo. Hkrati so oblasti pozvale vse nekdanje vojake, ne glede na narodnost ali strankarsko pripadnost, da naj se oglasijo v dravski vojašnici.[49]

Istočasno s tem dogajanjem se je sestal mestni svet Mestne občine Maribor na tajni seji, na kateri je takratni župan Johann Schmiderer poudaril, da so Slovenci Maribor in njegovo okolico določili za slovensko nacionalno ozemlje in ga hoteli priključiti v okvir nove jugoslovanske države. Zaradi tega se je porajalo vprašanje, kdo je bil v mestu odgovoren za zagotavljanje javnega reda in miru. Svetnik Heinrich Wastian je opozoril, da mu je Karel Verstovšek kot predsednik *Narodnega sveta za Štajersko* v pogovoru zatrdil, da se zna zgoditi, da bodo slovenske policijske enote v precej kratkem času prevzele nadzor nad mestom, kar je občina zavračala, saj si je za javni red in mir prizadevala skrbeti z obstoječimi, torej nemškimi enotami.[50] Vendar je to slednje Verstovšku povzročalo preglavice. Mariborski podžupan Karel Nasko je dejstvo, da je imel *Narodni svet za Štajersko* v Mariboru svoje lastne vojaške enote, označil za veliko težavo. Ob tem naj bi se general Rudolf Maister obnašal kot oblastnež, ki je mesto samovoljno razglasil za slovensko, hkrati

48 Ude, *Boj za severno slovensko mejo 1918/1919*, str. 50; Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920,* str. 18.

49 »Mariborčani«, *Slovenec*, 4. 11. 1918, št. 88, str. 1; Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920,* str. 18.

50 PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 1. november 1918, 1, str. 5–6; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923,* str. 67.

pa naj bi še brez pravne osnove prepovedal in »zaprl« nemške vojaške enote.[51]

A Maistrova trmasta narava se je obrestovala, saj se je 3. novembra 1918 ob 11. uri nemški del 47. pešpolka, ki je štel 17 častnikov ter 390 vojakov in podčastnikov, postrojil pred generalom Rudolfom Maistrom in odkorakal iz Maribora preko Špilja v Lipnico (Leibnitz).[52]

Nemci so sicer kmalu uvideli, da so naredili usodno napako, ker so Maribor zapustili brez odpora. Prepozno so se namreč zavedali, da je Maistrova vojska ob prevzemu štela samo nekaj oficirjev in 120 vojakov. Za Karla Verstovška je to seveda predstavljalo novo težavo. Čeprav naj bi nemška vojska Maribor zapustila, se je v mestu pojavila nova paravojaška enota, imenovana »Marburger Schutzwehr«.[53] In ta je pod poveljem podpolkovnika Alberta von Kodolitscha štela že več kot 600 vojakov, pri čemer se je njihovo število iz dneva v dan povečevalo. Nemci so namreč pod pretvezo, da je garda nujna za vzdrževanje javnega reda in varnosti ter da vojska sama ne bo zmogla vsega, skrivoma začeli zbirati prostovoljce za vojaško službo, najeli so celo agitatorje, ki so v gostilnah, vojašnicah in na ulicah skušali odvrniti slovenske vojake od službe v jugoslovanski vojski. Rudolf Maister in Narodni svet sta Nemcem naposled popustila in

---

51 PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 1. november 1918, str. 6–9; PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 4. november 1918, str. 1; Ude, »Rudolf Maister. Ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo«, str. 376.

52 PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Primer Nasko, Protokol Okrožnega sodišča Maribor, 22. april 1922, 347/21; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Primer Nasko, 5. maj 1922, brez signature; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Primer Nasko, dopis odvetnika Rapoca, 25. maj 1922, brez signature; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923,* str. 67.

53 PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 4. november 1918, str. 3–4; Potočnik, *Zgodovinske okoliščine*, str. 66–67; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923,* str. 67.

tako je bila kmalu ustanovljena mestna straža. Prišlo je torej do paradoksa, da so začeli Nemci in Slovenci sodelovati. Vendar je bil Maister ob tem prepričan, da mu bo varnostno službo v pravem trenutku uspelo razorožiti, medtem ko so Nemci upali, da jim bo s pomočjo Schutzwehra uspelo priti do vojaške oblasti, in so »velikodušno« prevzeli stroške vzdrževanja.[54] V resnici pa so bili nemško-slovenski odnosi nadvse sovražni že od samega začetka, česar se je zavedal tudi general Maister. Do najbolj očitnih rivalstev je prihajalo zlasti med Schutzwehrom in slovensko vojsko, pri čemer je prihajalo tudi do obstreljevanj. Pod streli je padel tudi slovenski vojak Franc Vauhnik.[55]

Kazalo je, da so Verstovšku začele stvari polzeti iz rok. Na eni strani je stal nemški mestni svet, ki se ni hotel vdati v usodo, na drugi strani je bil težaven in samovoljen Rudolf Maister, ki se ni zmenil za dogovore, hierarhijo in politiko. Maister se je namreč zavedal, da brez hitre mobilizacije ne bo mogoče nadzorovati mesta. Zato se je z dr. Rosino in kapetanom Kocmutom s posebnim vlakom odpeljal v Ljubljano k dr. Lovru Pogačniku, vendar je slednji zahtevo po mobilizaciji treh letnikov odklonil. To je Maistru samo še potrdilo domnevo, da bo moral Maribor osvoboditi sam. Brez dovoljenja ali vsaj opozorila *Narodnemu svetu za Štajersko* je Rudolf Maister 9. novembra 1918 v slovenskem in nemškem jeziku dal objaviti mobilizacijski oklic.[56]

---

54 PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 4. november 1918, str. 4; Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 52; Potočnik*, Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra,* str. 68, Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920,* str. 18; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923,* str. 67.

55 Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920,* str. 20; »Pogreb naše prve narodne žrtve za Jugoslavijo v Mariboru«, *Slovenec*, 25. 11. 1918, št. 271, str. 1.

56 PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwher, letaki z mobilizacijskim ukazom, 27552/I/1918; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Pritožba vojaškemu uradu, 11. november 1918, 27552/5/1918; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Pritožba vojaškemu uradu, 12. november 1918, 27552/5/1918;

Ta se je glasil: *»Konec je vojske. Dobili smo novo, prosto in čvrsto domovino Jugoslavijo. S tem pa še ni konec težav. Valijo se armade vseh narodnosti domov. Oni tisoči, ki gredo skozi naše kraje, kradejo, požigajo in ropajo. Tudi do pobojev je že prišlo. Zato je naša sveta dolžnost, da branimo svojo domovino, premoženje in življenje naših ljudi. Zglasiti se morajo brez izjeme vsi, naj so služili pri infanteriji, artileriji, kavaleriji ali pa kakem drugem, kakorkoli imenovanem poveljstvu.«*[57] Pozival je vse moške letnikov od 1879 do 1900, naj se zglasijo 18. novembra ob 8. uri, in sicer v Celju v vojašnici 87. pešpolka, vsi tisti iz okrajnih glavarstev Celja, torej ekspozitura Mozirje, Brežice, Konjice, Slovenj Gradec in mesto Celje. V Mariboru naj bi se zbrali v domobranski vojašnici tisti možje, ki so bili doma iz okrajnih glavarstev Maribor, Radgona, Ljutomer, Ptuj ter iz mest Maribor in Ptuj. Mobilizacije so bili po Maistrovem povelju oproščeni zdravniki, nesposobni za vojaško službo, tisti, ki so služili v jugoslovanski armadi, duhovniki, bolni in pohabljeni. V pozivu je bilo zapisano opozorilo, da ne gre za mobilizacijo v vojsko, ampak se bo določilo samo, da je treba v oklicanih krajih narediti red in mir. Vojaki naj bi tako le vzdrževali redne razmere.[58] Odziv je bil izjemen in dotlej nekaj sto glav velika slovenska straža pod Maistrovo taktirko, ki so jo sestavljali

PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Pritožba Narodni vladi SHS v Ljubljani, 13. november 1918, 27552/6/1918; Potočnik, *Zgodovinske okoliščine*, str. 73; Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920,* str. 22; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923,* str. 67.

57 PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Mobilizacijski poziv – Statsbürger! Südslawen, 9. november 1918, 27552/1918; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Mobilizacijski poziv – Statsbürger! Südslawen, 9. november 1918, 27552/1918; Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 53; Potočnik*, Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra,* str. 70*;* Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik,* str. 68.

58 »Mobilizacija jugoslovanske armade«, *Straža*, 11. 11. 1918, št. 90, str. 1.

prostovoljci, se je nenadoma povečala na nekaj tisoč.[59]

Za Karla Verstovška kot predsednika Narodnega sveta za Štajersko pa je mobilizacijski oklic pomenil katastrofo, saj delovanje generala Maistra ni bilo usklajeno, kar je povzročalo številne pritožbe nemških političnih krogov iz Maribora in Spodnje Štajerske, ker so dojemali objavljeni mobilizacijski ukaz za neutemeljen in neupravičen. *Narodni svet za Štajersko* je zato na seji 11. novembra 1918 razpravljal o oklicu generala Maistra in se odločil za sestavo posebnega obrambnega odbora, katerega naloga naj bi bila, da se poveže z generalom Maistrom in koordinira narodno obrambo na Spodnjem Štajerskem. Tudi *Narodna vlada SHS v Ljubljani* se na seji dan kasneje, 12. novembra 1918, ni odzvala z odobravanjem Maistrovega oklica. Vsem okrajnim glavarstvom na Spodnjem Štajerskem so zato posredovali obrazložitev Maistrovega mobilizacijskega ukaza, a ob tem izrekli številne kritike na njegovo ravnanje. Na seji *Narodne vlade SHS v Ljubljani* so se odločili, da naj bi Lovro Pogačnik generala Maistra pozval na razgovor, v katerem naj bi ta obrazložil svoje ravnanje, prav tako naj bi Verstovšek brzdal Maistrovo delovanje.[60]

Vendar je bilo pri tem sporno tudi ravnanje mariborskih Nemcev, ki so se po eni strani sicer zgražali in pritoževali nad Maistrovim delom, po drugi strani pa so tudi sami kršili dogovore in z izgovorom varovanja nemške oziroma mestne lastnine izvajali mobilizacije.[61] Nemška garda se je večala tako hitro, da

---

59 Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920,* str. 23.

60 PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik seje Narodnega sveta za Štajersko, 11. november 1918, str. 33; PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik seje Narodnega sveta za Štajersko, 13. november 1918, str. 41; Ribnikar, *Sejni spisi, I. del,* str. 100; Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 57; Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski,* str. 116; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923,* str. 68.

61 PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Vdor vojaštva v uradne prostore na rotovžu, 23. november 1918, 27990/1918; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Aufruf!, 12. november 1918, 27882/1918;PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta –

je 23. novembra 1918 štela že 1.500 vojakov in 100 oficirjev. Takšno stanje je vse bolj ogrožalo varnost v mestu in slovenske interese. Že pred 20. novembrom 1918 so se vse pogosteje širile govorice, da naj bi se mariborski Nemci pripravljali na demonstracije, s katerimi so hoteli čim prej vnovič prevzeti oblast v Mariboru.[62]

Karel Verstovšek je kot predsednik *Narodnega sveta za Štajersko* z *Narodno vlado SHS v Ljubljani* takšno ravnanje mariborskih Nemcev želel na vsak način preprečiti. Maister je »svoje« mobilizacije dobro izvedel in oblikoval vojaške enote. Zato je *Narodna vlada SHS v Ljubljani* Maistru dala odobritev, da lahko razoroži mariborski *Schutzwehr.* Akcija se je začela 23. novembra 1918 ob štirih zjutraj. Izvedli so jo v samo 47 minutah, in sicer točno po načrtu in brez večjih incidentov.[63]

General Maister je opozoril, da je mestno občino z županom Schmidererjem večkrat pozval, naj omeji »divjanje« enot Schutzwehra, vendar so bili vsi poskusi zaman. Poudaril je, da

---

Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Mobilizacijski oklic župana Schmidererja, 18. november 1918, 27552/2/1918; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Ovoj Schutzwehr, Mobilizacijski oklic župana Schmidererja, 18. november 1918, 27882/1918; PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik seje Narodnega sveta za Štajersko, 13. november 1918, str. 43; PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik seje Narodnega sveta za Štajersko, 14. november 1918, str. 44; Ude, »Rudolf Maister. Ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo«, str. 376–377; Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 57; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik,* str. 68.

62 PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Zapisnik seje Narodnega sveta za Štajersko, 21. november 1918, str. 63; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923,* str. 68.

63 PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 2 – Dokumenti o prevratu leta 1918, Vdor vojaštva v uradne prostore na rotovžu, 23. november 1918, 27990/1918; »Mariborska mestna straža razorožena«, *Slovenski narod,* 25. 11. 1918, št. 279, str. 1; »; Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik*, str. 58–59; Potočnik, *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra,* 82–88; Ude, »Rudolf Maister. Ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo«, str. 377; Slavič, »Državni prevrat v mariborski oblasti«, str. 235; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923,* str. 69.

ukrep razorožitve ni bil namenjen mestnemu prebivalstvu, temveč izključno tistim, ki so ogrožali red in mir v mestu. Ob nastopu svoje službe je namreč Maister obljubil, da bo skrbel za javni red in mir.[64] O razmerah v Mariboru po razorožitvi Schutzwehra je poročal časnik *Straža*, po pisanju katerega je v mestu vladal popoln mir, medtem ko je vojska zasedla dravsko vojašnico in zastražila vse urade, tudi magistrat. Tudi delavstvo je bilo mirno in je *»naznanilo poklonilno deputacijo h generalu Maistru«*. »*Po ulicah je vladalo veselo razpoloženje. Povsod je bilo slišati slovenske, hrvatske, srbske in češke pesmi.*«[65]

General Maister je po razorožitvi ukazal, da morajo pripadniki Schutzwehra vse državno orožje, municijo, opravo in monture oddati, bodisi v domobranski vojašnici bodisi v topničarski. Rojenim Mariborčanom, pripadnikom Schutzwehra, je dal prostost in so se morali v Mariboru posvetiti svojemu civilnemu poklicu, medtem ko so morali tisti, ki niso bili rojeni Mariborčani, mesto zapustiti še pred mrakom.[66]

Rudolfu Maistru vsekakor ne moremo odreči zaslug za osvoboditev Maribora, a s svojim ravnanjem je povzročal preglavice tako *Narodni vladi SHS v Ljubljani* kot tudi *Narodnemu svetu za Štajersko*, torej tudi njegovemu predsedniku Karlu Verstovšku. Rudolf Maister se tako na primer o svojih odločitvah ni posvetoval z *Narodnim svetom za Štajersko* ali čakal na uradna Verstovškova navodila.

Pisal se je 1. december 1918, ko je prišlo do združitve Države Slovencev, Hrvatov in Srbov s Kraljevino Srbijo in Črno goro v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ta dan je bil razglašen za narodni praznik jugoslovanske združitve in s tem

---

64 »Maribor v slovenskih rokah«, *Slovenec,* 23. 11. 1918, št. 269, str. 2; »Kako je prišel Maribor v slovenske roke«, *Slovenec,* 25. 11. 1918, št. 270a, str. 2; »Belo-zelena garda v Mariboru razorožena«, *Slovenski gospodar,* 25. 11. 1918, št. 48, str. 1.

65 Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920,* str. 25; »Zelenobela garda razorožena«, *Straža*, 25. 11. 1918, št. 94, str. 1.

66 Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*, str. 25..

postal povod za številna slavja.[67] Slavje se je začelo v soboto, 14. decembra 1918, ko je bilo ob 17. uri mogoče zaslediti slavospev Rudolfu Maistru. V nedeljo, 15. decembra, je bila ob 10. uri v mariborski frančiškanski cerkvi napovedana slovesna maša, na kateri je bilo mogoče slišati pridigo o 1.100-letnem trpljenju Jugoslovanov, ki so se s padcem habsburške monarhije rešili suženjstva.[68]

Na mariborskih ulicah se je zbralo 20.000 ljudi iz mesta in njegove okolice, ki so mirno hodili po mestnih ulicah. Glavno dejanje se je zgodilo pred *Narodnim domom*, ki je predstavljal simbol slovenskega boja za priznanje narodnostnih pravic v Avstro-Ogrski. Zbrano množico so nagovorili predsednik *Narodnega sveta za Štajersko* dr. Karel Verstovšek, general Rudolf Maister, Srečko Lajnšič, prvi civilni upravitelj Prekmurja, Josip Hohnjec, podpredsednik Narodnega sveta, Josip Leskovar, načelnik obrambnega odseka, Evald Vračko, šentiljski župnik, in Anton Medved, duhovnik, književnik in govornik. Verstovšek je slavnostno povedal: *»Maribor včeraj še morda nemški – nikdar več! Na Maribor moramo Slovenci paziti kakor na punčico v svojem očesu, ker je za nas postojanka.«*[69]

Časnik *Straža* je ob tej slovesni priložnosti slavnostno zapisal: *»Zastave so vihrale, ljudske množice so prekipevale od svetega navdušenja, vreme je bilo nad vse sijajno, vse, prav vse nebesne in zemeljske sile so sodelovale, da se je slavnost izvršila nad vsa pričakovanja. Slovenski Maribor je obhajal svoje*

---

67 »Naš praznik«, *Mariborski delavec*, 16. 12. 1918, št. 20, str. 1; »Narodni praznik v Mariboru«, *Mariborski delavec*, 10. 12. 1918, št. 15, str. 1; »Jugoslovanski praznik v Mariboru«, *Straža*, 16. 12. 1918, št. 100, str. 1–2; »Narodni praznik v Mariboru«, *Slovenec,* 16. 12. 1918, št. 289, str. 3; Slavič, »Državni prevrat v mariborski oblasti«, str. 239.

68 »Jugoslovanski praznik v Mariboru«, *Straža,* 16. 12. 1918, št. 100, str. 1; »Praznik narodnega ujedinjenja v Mariboru«, *Slovenski gospodar,* 19. 12. 1918, št. 51, str. 1; »Slovenci v Mariboru«, *Slovenski gospodar,* 19. 12. 1918, št. 51, str. 1; »Narodni praznik v Mariboru«, *Slovenec,* 16. 12. 1918, št. 289, str. 2.

69 »Jugoslovanski praznik v Mariboru«, *Straža,* 16. 12. 1918, št. 100, str. 1–2; »Narodni praznik v Mariboru«, *Slovenec,* 16. 12. 1918, št. 289, str. 3.

zmagoslavno vstajenje!«[70]

Čeprav so Slovenci in Mariborčani slavili zmago, pa Maribor na dan slavja še ni imel slovenskega mestnega zastopstva. *Narodna vlada v Ljubljani* je namreč šele na 33. seji, in sicer 13. decembra 1918, izdala sklep, da se za gerenta mestne občine Maribor začasno imenuje komisarja dr. Vilka Pfeiferja v Krškem.[71] Nato je trajalo še nadaljnjih deset dni, torej 23. decembra, da je bila novica o tem, da je Pfeifer prevzel občinske posle, objavljena v *Uradnem listu narodne vlade SHS v Ljubljani*.[72] Vendar je Pfeifer oblast dejansko prevzel šele januarja 1919.[73]

V tem času pa Maister ni počival, ampak je dal 20. decembra 1918 objaviti poziv, da se je 20. decembra začela kontrola pri vseh okrajnih glavarstvih, in sicer za vse tiste, ki se njegovemu mobilizacijskemu povelju niso odzvali. Ker se je zavedal, da so se nekateri šele vrnili z bojišča, medtem ko so druge pestile bolezni, in ker so člani nekdanje Schutzwer odvračali slovenske vojake od mobilizacije, je vnovič pozval letnike od 1879 do 1900, naj se do 18. decembra 1918 zglasijo na že v mobilizacijskem oklicu objavljenih krajih, če se želijo izogniti kazni.[74]

General Rudolf Maister je leta 1934 objavil protokol o prevzemu mariborske mestne uprave, v katerem je zapisal, da je bil prevzem mestne uprave izjemnega pomena za zagotovitev oblasti nad Spodnjo Štajersko in Mariborom kot mestom. Težava, s katero se je spoprijel, je bila, da čeprav je imel pod svojo oblastjo velik del območja, na njem ni imel politične oblasti, zaradi česar ni bilo mogoče uvajanje sprememb. Mariborski Nemci so namreč mestno upravo obdržali skoraj nedotaknjeno,

---

70 »Jugoslovanski praznik v Mariboru«, *Straža,* 16. 12. 1918, št. 100, str. 2.

71 Ribnikar, *Sejni spisi, I. del*, str. 184.

72 Naredba poverjeništva za notranje zadeve, *Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani,* 23. december 1918, št. 57, str. 57.

73 PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Izkaz javnih funkcionarjev, brez signature.

74 »Vojaki Jugoslovani!«, *Straža*, 6. 12. 1918, št. 97, str. 1; Klokočovnik, *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920,* str. 24.

kar mu je onemogočalo vsakršno delo.[75]

Šele ob koncu decembra 1918 je zaradi nenehnih zapletov, ki jih je bila deležna slovenska vojaška uprava z nemškim vodstvom mariborske občinske uprave, prišlo do odločitve o razpustu mariborskega nemškega mestnega zastopstva. Konec decembra 1918 je zasedal *Narodni svet za Štajersko*, ki ga je vodil Karel Verstovšek. Narodni svet za Štajersko je pripravil vse potrebno, da bi Slovenci v najkrajšem možnem času prevzeli politično oblast v Mariboru. Na seji so se dogovorili, da bo Vilko Pfeifer mestne oblasti prevzel 2. januarja 1919, o čemer je bil pisno obveščen tudi župan takrat še nemške občinske uprave dr. Johann Schmiderer. Ob strani je Pfeiferju stal sosvet devetih članov, v katerem je bilo šest Slovencev (dr. Franjo Rosina, dr. Josip Leskovar, dr. Anton Jerovšek, Franc Kitak, Franjo Močnik in Ferdo Leskovar) ter trije Nemci, nekdanji občinski svetovalci (Karl Nasko, Julij Pfrimer in Hubert Misera). Pfeifer je dolžnost vladnega komisarja opravljal do leta 1920.[76] Na seji so pregledali sezname, ki so bili za *Narodni svet za Štajersko* pripravljeni že oktobra in novembra 1918 ter so prikazovali stanje uradništva v mariborskem političnem okraju. Določili so, katere uradnike bi bilo treba zamenjati.[77]

Primopredaja oblasti v Mariboru se je začela v četrtek, 2. januarja 1919, ob 11. uri. Ta je dejansko pomenila izjemno prelomnico v mariborski zgodovini in hkrati tudi zgodovini Štajerske. Na mestnem magistratu so se sestali predstavniki slovenske oblasti: Vilko Pfeifer, Srečko Lajnšič, do tedaj vodja okrajnega glavarstva v Mariboru, Ivan Senkovič kot policijski komisar, general Rudolf Maister in stotnik generalnega štaba Anton Koser, ki sta zastopala slovensko vojaštvo, ter Franjo Rosina in Fran Žebot, predstavnika *Narodnega sveta SHS v Ljubljani*.[78]

---

75 Maister, »Prevzem mestne uprave v Mariboru, dne 2. 1. 1919«, str. 227.

76 Zadravec, *Mestna občina Mariborska 1919–1921*, str. 18.

77 PAM, fond Narodni svet za Štajersko, Izkaz javnih funkcionarjev, brez signature; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik, 1871–1923,* str. 70.

78 PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918,

Primopredajo so pospremili nemški protesti, vendar so bili brez vsakršnega učinka, saj nastopa slovenske oblasti niso mogli več preprečiti. Prevzemu oblasti je sledila še obširna deavstrizacija nekdanje nemške uprave.

Slovenske oblasti so se po vstopu v novo državno tvorbo znašle v izredno nezavidljivem položaju, saj je bilo treba v najkrajšem možnem času prevzeti oblast nad slovenskim ozemljem in začeti deavstrizacijo uprave. Kljub pomembnosti vzpostavitve slovenskega videza mest in upravnih sprememb se je slovenski politični vrh zavedal, da dolgoročnih sprememb v slovenskih deželah ne bo mogoče doseči, če se ne bodo v najkrajšem možnem času lotili tudi reorganizacije avstro-ogrskega šolskega sistema, ki je nekoč služil kot izrazito sredstvo ponemčevanja.[79]

Šaleška dolina v prevratnem obdobju

Šaleška dolina je v 19. in na začetku 20. stoletja veljala za precej nemškutarsko območje, še zlasti je to veljalo za Šoštanj. Tudi učiteljstvo je bilo konec 19. stoletja v Šoštanju usmerjeno predvsem nemško.[80] To se je vsekakor odrazilo tudi politično, kar se je kazalo v izredno nemško-slovenskem rivalstvu, ki je bilo proti koncu 19. stoletja in še bolj v prvih letih 20. stoletja še izrazitejše.[81]

Šaleška dolina, ki je spadala na ozemlje Spodnje Štajerske, prav tako ni mogla ostati imuna na vsa dogajanja tako na Spodnjem Štajerskem kakor tudi v Mariboru, na slovenskem ozemlju in v novi državni tvorbi.

Zapisnik prevzema občinske uprave, 2. januar 1919, str. 1; »Zgodovinski dan v Mariboru«, *Straža*, 3. 1. 1919, št. 1, str. 2; »Mariborska mestna občina v slovenskih rokah«, *Nova doba,* 8. 1. 1919, št. 2, str. 2; Žerjav, *Ali so Ptuj, Celje, Maribor res nemška mesta?,* str. 3–15; Maister, »Prevzem mestne uprave v Mariboru«, str. 228; Gačić, Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek, zaslužni slovenski politik,* str. 71.

79 Vovko, »Učilnice na temni strani meseca«, str. 195.

80 Debelak, Marinović, Rudolf, »Šaleška čitalnica«, str. 21.

81 Hudales, *Šoštanj – mesto v Šaleški dolini*, str. 25–26.

Nastanek nove države tudi v Šaleški dolini ni minil brez slavja. Tako je na primer osvoboditev in nastanek Države SHS 3. novembra praznoval tudi Šoštanj. Proslavili so z veličastnim sprevodom, ki so ga sestavljali Sokoli na konjih z jugoslovanskimi zastavami in lovorovimi venci ter godba in pevski zbor. Zastave naj bi visele z občinske hiše in menda tudi na hišah nemških sodržavljanov.[82]

Zaradi novonastalih razmer je upravičeno skrbelo tudi Nemce in nemškutarje, prebivalce Šaleške doline, predvsem so se zbali za službe. Ob začetku decembra 1918 so Slovenci prevzeli vodstvo županstva v Šoštanju, medtem ko so bili nemški napisi odstranjeni.[83] Istočasno so se začela odpuščanja na uradih. Z vodstva okrajnega sodišča v Šoštanju je bil na primer odstavljen sodnik Ernest Meral, medtem ko je bil na njegovo mesto začasno imenovan okrajni sodnik dr. Janko Sernec.[84] Za vodjo davčnega urada v Šoštanju je bil na primer imenovan Ferdo Tičar.[85] Decembra 1918 je bila po odloku Narodne vlade SHS v Ljubljani razpuščena šola nemškega Schulvereina v Velenju, nato tudi v Šoštanju.[86]

Konec decembra 1918 je minister za notranje zadeve izdal odlok, da morajo v vseh občinah, kjer imajo gerente, razpisati nove volitve. Tudi občinska uprava v Šoštanju je 5. januarja 1919 zaprosila *Narodno vlado v Ljubljani*, naj potrdi dr. Frana Mayerja za gerenta mestne uprave v Šoštanju in mu izroči ustrezno legitimacijo. Januarja 1919 je imel Šoštanj že slovenskega župana, pri čemer je vlada razpustila občinsko zastopstvo in za gerenta imenovala predlaganega dr. Frana Mayerja. Skladno z novoimenovanim gerentom je Narodni svet predlagal člane novega občinskega sveta, do česar je prišlo na seji 13. januarja 1919. V gerentski sosvet šoštanjske občine so bili imenovani šolski ravnatelj Alojz Trobej, čevljar Franc Schwarz, trgovec

82 »Narodni praznik po deželi«, *Slovenec*, 31. oktober 1918, št. 251, str. 3.

83 »Položaj v Mariboru«, *Slovenski narod*, 2. december 1918, št. 286, str. 2.

84 »Dnevne vesti«, *Slovenski narod*, 28. november 1918, št. 283, str. 2–3.

85 »Politične vesti«, *Straža*, 2. december 1918, št. 96, str. 3.

86 »Šoštanj ima slovenskega župana«, *Straža*, 31. januar 1919, št. 9, str. 2.

Ivan Senica, tovarniški delovodja Jakob Arzenšek, lesni trgovec Matija Zalar in kaplan Viktor Lunder. Za namestnika gerenta je bil imenovan Matko Zalar, odgovoren tudi za občinsko blagajno, medtem ko je bil za občinskega tajnika potrjen Milo Tajnik.[87] Spomladi so sledila nova odpuščanja in marca je bil v Šoštanju odpuščen nemški notar Josef Hiris.[88] Namesto Hirisa so imenovali notarskega kandidata Franca Košenina z Vranskega.[89]

Do korenitih sprememb je prišlo tudi v gospodarstvu, tako v lastniški strukturi kakor tudi v preimenovanjih. 1. januarja 1919 sta državna rudnika v Velenju in Zabukovici, prej pod okriljem državne cinkarne v Celju, dobila svojo upravo. Narodna vlada v Ljubljani je ob tem dotedanji naslov Rudniškega in plavžarskega skrbništva spremenila v Plavžarsko oskrbništvo SHS v Celju.[90]

Ker se zadeve niso mogle spremeniti čez noč, je bila oskrba prebivalstva na začetku leta 1919 ena najpomembnejših nalog oblasti. Proste trgovine še niso dovolili. Tako je za Šoštanj, na primer, sicer bila zagotovljena določena količina sladkorja, a samo za zamenjavo za poljske izdelke. Tudi za prodajo mesa je bilo potrebno predhodno dovoljenje. Podobne težave so se pojavljale tudi v povezavi z drugimi živili.[91]

V novonastalih razmerah se je morala nova občinska oblast spoprijeti s številnimi spremembami. Poleg zagotavljanja preskrbe je morala torej poskrbeti za oživitev institucij in odreči marsikatero zamenjavo uradništva, uvesti slovensko knjigovodstvo, nadzor nad trgovino, obrtjo in industrijo, komunalnimi zadevami, kar je vključevalo spremembe napisov in varnostne

---

87 »Šoštanj ima slovenskega župana«, *Straža*, 31. januar 1919, št. 9, 2; Aplinc, *»Morda bodo prišli še taki časi, ko boste morali jesti tak kruh, kjer bodo špice ven gledale.« Odmev velike vojne skozi organizacijo preskrbe v Šoštanju v času prve svetovne vojne in prevratne dobe*, str. 130; »Dopisi«, *Nova doba*, 15. 2. 1919, št. 13, str. 4.

88 »Dopisi«, *Nova doba*, 11. 3. 1919, št. 21, str. 3.

89 »Dopisi«, *Nova doba*, 25. 3. 1919, št. 27, str. 3.

90 »Dnevne novice«, *Nova doba*, 22. 1. 1919, št. 6, str. 4–5.

91 Aplinc, *»Morda bodo prišli še taki časi ...«,* str. 130–131.

razmere. Pokazala se je potreba po konfinacijah, saj je poprej nemški, tržaški, graški, dunajski, češki in madžarski kapital postal tujega izvora. Okrajno glavarstvo je pozvalo tudi prebivalce, naj prijavijo terjatve iz zakona vojnih dajatev, ki je obsegal tudi rekvizicijo, saj je jugoslovanska delegacija na pariški mirovni konferenci te podatke potrebovala.[92]

Spremenili so se tudi simboli in denarna valuta. Narodni svet v Šoštanju je za poverjenika za finance imenovala nadučitelja Alojza Trobeja in trgovca Adolfa Orla, za okolico Šoštanj pa Miloša Tajnika, Ivana Lukmana in Ivana Šumljaka. V Topolšici sta bila za poverjenika imenovana župnik Ivan Rožman in učitelj Ivan Smolkar. V Velenju so bili poverjeniki učitelj Franc Skaza, trgovec Franc Skaza in učiteljici Berta Brence in Marija Skaza. Vsi so bili zadolženi za popis avstrijskega in ogrskega denarja ter žigosanje bankovcev po komisijah.[93]

Posledice vojne in prehod v neko novo obdobje pa so se kazali še nekaj let tako v naših krajih kakor tudi drugod. Svoje sta prispevala tudi draginja in pomanjkanje, kar se je pogosto odrazilo tudi v kršenju javnega reda in miru.[94]

Zaključek

Vsak narod ima pravico do svoje kulture, jezika, države. A vendarle to nekoč ni bilo tako samoumevno, pravzaprav marsikje po svetu tudi še danes ni. In kot še v sodobnem svetu nekateri narodi bijejo to bitko, bitko za priznanje svoje posebnosti, unikatnosti, bitko za priznanje svojega jezika, kulture, zgodovine, navsezadnje priznanje obstoja naroda, je tudi mali narod Slovencev v 19. stoletju začel terjati svoje pravice. V narodih se je začelo premikati in prebujati zavedanje o lastni narodni identiteti že z Napoleonovimi vojnami, medtem ko je pravi vrelec prebujanja narodov, zlasti v habsburški monarhiji, pomenila marčna revolucija leta 1848. Od takrat so tudi slovenske zahteve postale

92 Aplinc, *»Morda bodo prišli še taki časi …«,* str. 131.

93 Aplinc, *»Morda bodo prišli še taki časi …«,* str. 131.

94 Aplinc, *»Morda bodo prišli še taki časi …«,* str. 131.

vse pogostejše in glasnejše. Kot posledica tega so med Nemci in Slovenci postajale tudi vse večje napetosti. Hkrati z narodnim zavedanjem se je okrepilo tudi zavedanje, da pripadamo širšemu krogu Slovanov – južnih Slovanov, pri čemer so se začele krepiti vezi predvsem s Hrvati v okviru Avstro-Ogrske, a tudi s Srbi, ki so živeli pod istim žezlom. Bolj smo se bližali koncu 19. stoletja, bolj napeto je bilo. Sprva so se videli slovenski vodilni politični akterji še vedno pod avstro-ogrsko krono – torej v obliki trializma, za katerega so vsaj prvo priložnost za uresničitev slovenski katoliški narodnjaki videli v avstro-ogrski aneksiji Bosne in Hercegovine leta 1908 in nato v Balkanskih vojnah letih 1912 in 1913. Vendar so pritiski Nemcev postajali vse hujši in ob koncu vélike vojne Slovenci niso več videli skupne poti s habsburško krono in so si želeli odcepitve ter združitve z južnimi Slovani, do česar je naposled tudi prišlo.

Nemški pritisk je bilo mogoče najbolj čutiti na Spodnjem Štajerskem, kjer je kot vodilni politik v funkciji predsednika Narodnega sveta za Štajersko nastopal velenjski rojak dr. Karel Verstovšek. Hkrati je bil ob prevratu imenovan za člana Narodnega sveta v Ljubljani, kar je bilo zanj prej oteževalna okoliščina kot prednost. V Mariboru, kjer je bil sedež Narodnega sveta za Štajersko, so se zadeve odvijale s »svetlobno hitrostjo«, njihovo glavno gibalo pa je bil »trmasti in neposlušni« major Rudolf Maister. Maister se je zavedal, da če Slovenci zadev ne bodo nemudoma vzeli v svoje roke, se jim slabo piše, saj tvegajo izgubo Maribora. Zaradi odločnih nastopov in brez kančka popuščanja je bil Karel Verstovšek prisiljen Maistra povišati kar za dva čina – v generala. S tem je Rudolf Maister postal pravnomočni poveljnik slovenskih vojaških sil v Mariboru. Logično je tudi predvidevanje, da je imel Karel Verstovšek zaradi tega i težave z vlado v Ljubljani. To se je potrdilo tudi s tem, da je vlada v Ljubljani Maistrovo imenovanje potrdila šele 11. decembra 1918.

Pod Maistrovim poveljem je bil izdan mobilizacijski oklic, seveda zopet na lastno pest. Vojska, ki je sprva štela le 120 mož in nekaj oficirjev, se je kmalu hitro pomnožila, saj so že v oklicu navedli, da bo vojska prvenstveno služila za ohranjanje

reda in miru na Spodnjem Štajerskem. Skupaj s prevzemom vojaštva in predajo vojašnic nemške vojske se je morala kaj kmalu posloviti tudi nemška občinska oblast, ki je kmalu dobila slovensko podobo. Čeprav je Maister takrat pogosto postopal na lastno pest in se na trenutke vedel kot despot, je z današnjega gledišča to bila edina prava pot, četudi je zaradi tega imel prenekatero sitnost tudi naš rojak Karel Verstovšek, takratni predsednik Narodnega sveta za Štajersko. Še toliko bolj je to danes pomembno ob zgodovinskem dejstvu, da so Slovenci izgubili Koroško zaradi premalo odločnega in nepravočasnega delovanja, kot ga je Maister izvedel v Mariboru in njegovi okolici.

Viri in literatura

Arhivsko gradivo

- Pokrajinski arhiv Maribor
- Fond Mestna občina Mariboru
- Fond Narodni svet za Štajersko
- Fond Prevratni dogodki na Slovenskem Štajerskem

Časniki

- *Nova doba, Slovenec, Slovenski gospodar, Slovenski narod, Straža*.

Monografije

- Aplinc, Miran. *»Morda bodo prišli še taki časi, ko boste morali jesti tak kruh, kjer bodo špice ven gledale.« Odmev velike vojne skozi organizacijo preskrbe v Šoštanju v času prve svetovne vojne in prevratne dobe*. Šoštanj, 2019.
- Biber, Dušan. *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933 –1941*, Ljubljana, 1966.
- Bister, Feliks. *Majestät, es ist zu spät. Anton Korošec und die slovenische Politik im Wiener Reichsrat bis 1918,* Dunaj, 1995.
- Brejc, Janko. *Avstrijski in jugoslovanski državni problem, Tri razprave Janka Brejca iz prelomnega obdobja narodne zgodovine*, ur. Andrej Rahten, Ljubljana, 2012.
- Debelak, Aleksander, Marinović, Alen, Rudolf, Tadeja. »Šaleška čitalnica«, v: *Zbornik 1994/95, Šaleški razgledi 11*, Velenje 1994, str. 21–30.
- Gačić, Aleksandra, Jenuš, Gregor. *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek (1871–1923), zaslužni slovenski politik: politična biografija: ob 145. obletnici rojstva*, Velenje, 2016.
- Gradnik, Vladimir. *Primorski prostovoljci v boju za severno mejo 1918–1919*, Koper, 1981.

- Hartman, Bruno. *Rudolf Maister (Znameniti Slovenci), Partizanska knjiga*, Ljubljana, 1989.
- Hartman, Bruno. *Rudolf Maister, general in pesnik*, Ljubljana, 1998.
- Hartman, Bruno. *Rudolf Maister*, Ljubljana, 2006.
- Hribar, Ivan. *Moji spomini II*., Ljubljana, 1987.
- Hudales, Jože. *Šoštanj – mesto v Šaleški dolini,* Šoštanj, 1985.
- Jenuš, Gregor. *Ko je Maribor postal slovenski, Iz zgodovine nemško-slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prevratni dobi*, Maribor, 2011.
- Klokočovnik, Sara. *Boj za slovensko severno mejo 1918–1920*, diplomsko delo, Maribor, 2009.
- Krizman, Bogdan. *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države*, Zagreb, 1977.
- Lipušček, Uroš. *Ave Wilson. ZDA in prekrajanje Slovenije v Versaillesu 1919–1920*, Ljubljana, 2003.
- Mikuž, Metod. *Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941*, Ljubljana, 1965.
- Pleterski, Janko. *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: politika na domačih tleh med vojno 1914–1918,* Ljubljana, 1971.
- Potočnik, Dragan. *Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju*, Ljubljana, 2003.
- Prunk, Janko. *Slovenski narodni programi: narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945 Slovenski narodni programi*, Ljubljana, 1986.
- Rahten, Andrej. *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini, Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929*, Ljubljana, 2002.
- Rahten, Andrej. *Jugoslovanska velika noč, slovenski pogledi na balkanski vojni (1912–913) in jugoslovansko vprašanje*, Ljubljana, 2012.

- Rahten, Andrej. *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije, Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla*, Celje, 2016.
- Ude, Lojze. *Boj za severno slovensko mejo 1918/1919.* Maribor: Založba Obzorja, 1977.
- Vovko, Andrej. »Učilnice na temni strani meseca«, v: *Temna stran meseca: kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945–1990. Zbornik člankov in dokumentov,* ur. Andrej Apelc, Ljubljana, 1998, str. 1956–203.
- Zadravec, Mojca. *Mestna občina Mariborska 1919–1921, diplomsko delo*, Maribor, 2011.
- Žerjav, Gregor. *Ali so Ptuj, Celje, Maribor res nemška mesta?: nekoliko odgovora ptujskim, celjskim in mariborskim očetom ter nekaj statističnega orožja slov. podložnikom „nemških trdnjav"*, Ljubljana, 1918.

Članki

- Balkovec, Bojan. »Narodna vlada SHS med Ljubljano, Zagrebom in Beogradom«, v: *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918, Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998)*, ur. Peter Vodopivec, Ljubljana, 2000, str. 31–37.
- Cvirn, Janez, Gašparič, Jure. »Neizbežnost' razpada Habsburške monarhije – slovenski pogled«, v: *Studia Historica Slovenica,* let. 5, št. 1/3 (2005), str. 443–456.
- Ferenc, Mitja, Repe, Božo. »Nemška manjšina v Sloveniji med obema vojnama«. V: *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju/ Slowenische – österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert,* ur. Dušan Nećak, Ljubljana, 2004, str. 147–160, 161–176.
- Jenuš, Gregor. »Štajersko vprašanje in vloga dr. Franca Kovačiča na pariški mirovni konferenci«, v: *Studia historica Slovenica,* let. 9, št. 2–3 (2009), str. 669–690.

- Klemenčič, Matjaž. »Indigenous National/Etnic Minorities in the Alps-Adriatic-Pannonian Region, 1921–1938 / Avtohtone narodne/etnične manjšine v alpsko-jadransko-panonskem prostoru, 1921–1938«, v: *Treatises and documents / Razprave in gradivo. Journal of Ethnic Studies / Revija za narodnostna vprašanja,* ur. Sara Brezigar, št. 62 (2010).
- Maister, Rudolf. »Prevzem mestne uprave v Mariboru, dne 2. 1. 1919«, v: *Kronika slovenskih mest,* št. 3 (1934), str. 63–65.
- Perovšek, Jurij. »Slovenska samostojnost v Državi SHS«, v: *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918, Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998)*, ur. Peter Vodopivec (Ljubljana 2000), str. 12–30.
- Prunk, Janko. »Slovenski politični koncepti in prizadevanja med 1. svetovno vojno«, v: *Nova revija*, št. 109/110 (maj–junij 1991), str. 832–846.
- Slavič, Matija. »Državni prevrat v mariborski oblasti«, v: *Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine,* ur. Josip Mal, Ljubljana, 1928.
- Stavbar, Vlasta. »Deklaracijsko gibanje 1917/18 na Spodnjem Štajerskem«, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje,* let. 77, št. 2–3 (2006), str. 36–44.
- Ude, Lojze. »Rudolf Maister. Ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo«, *Zgodovinski časopis,* št. 1–2 (1979).
- Vodopivec, Peter. »Od Habsburžanov h Karadjordjevićem«, v: *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918, Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998)*, ur. Peter Vodopivec, Ljubljana, 2000, str. 3–11.

POVZETEK

RUDOLF MAISTER IN KAREL VERSTOVŠEK V PREVRATNEM OBDOBJU, DOGODKI V MARIBORU IN DOGAJANJE NA ŠALEŠKEM

Članek orisuje dogodke, ki so se zvrstili pri predaji Maribora v slovenske roke. Na začetku se sprehodimo po dogodkih v drugi polovici 19. stoletja, ki si zgoščeno sledijo vse do pomembnega prevrata za Slovence in ostale južne Slovane, ko so konec leta 1918 stopili v novo slovansko skupnost, sprva Državo SHS in nato Kraljevino SHS. Sledi podrobnejši opis dogajanja v Mariboru, ko je Karel Verstovšek kot predsednik Narodnega sveta za Štajersko moral prenekaterikrat stopiti korak nazaj in se »ukloniti« zahtevam »svojevoljnega« majorja oz. generala Rudolfa Maistra. A takšno preudarno ravnanje obeh je naposled spisalo velik uspeh za slovenski narod.